

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
“ПОДАТКОВА СИСТЕМА”
для студентів спеціальності “Фінанси”
усіх форм навчання

Затверджено
на засіданні кафедри фінансів
як конспект лекцій з дисципліни
“Податкова система”.
Протокол № 8 від 28.03.2006р.

Суми
Вид-во СумДУ
2006

Конспект лекцій з дисципліни “Податкова система” для студентів спеціальності “Фінанси” / Укладач Т.О. Кірсанова. – Суми: Вид-во СумДУ, 2006. – 30 с.

Кафедра фінансів

Зміст

	С.
Тема 1 Податкова система України.....	4
1.1 Сутність податкової системи.....	4
1.2 Принципи побудови податкової системи.....	5
Тема 2 Теоретико-практичні засади податкової системи в умовах ринкового середовища.....	8
2.1 Наукові концепції оподаткування.....	8
2.2 Функції податкової системи.....	11
2.3 Принципи функціонування податкової системи.....	13
2.4 Система податкових органів як невід'ємна складова податкової системи.....	17
Тема 3 Система оподаткування в Україні.....	21
3.1 Податки, обов'язкові внески та їх сутність.....	21
3.2 Функції податків.....	23
3.3 Класифікація податків.....	24
Список використаної літератури.....	28

Тема 1 Податкова система України

1.1 Сутність податкової системи.

1.2 Принципи побудови податкової системи.

1.1 Сутність податкової системи

Провідна роль у забезпеченні виконання державою функцій щодо регулювання економічних процесів належить податкам. Саме податково-бюджетна і кредитно-грошова політика є ефективними методами державного регулювання ринкової економіки.

Податкова політика як засіб макроекономічного регулювання, властивий економіці ринкового типу, в Україні лише починає формуватися. Цей процес ускладнюється насамперед відсутністю виваженої, реалістичної концепції виходу України з економічної кризи, розробленої на основі певної економічної теорії.

Невирішеність проблеми на концептуальному рівні, по - перше, призводить до нестабільності податкової політики, що дестабілізує економіку, по-друге, зумовлює використання податків не як засобу мобілізації доходів до державного бюджету, тобто у їх фіскальній функції. Саме збереження попереднього обсягу доходів бюджету або зростання їх було досі головним критерієм при визначенні ставок оподаткування.

Податкова система вміщує:

а) податкове законодавство, що складається із законів і підзаконних нормативних актів;

б) податкові органи, що здійснюють податковий контроль;

в) податкових представників, що від імені платників податків повинні відповідно до закону розрахувати, утримати та перерахувати в бюджет податки з доходу;

г) податкову поліцію, що забезпечує економічну безпеку держави;

д) теоретичні положення вчених і практиків у сфері оподаткування.

При визначенні податкової системи необхідно враховувати сукупність існуючих у даний момент у конкретній державі істотних умов оподаткування, а саме:

- порядок встановлення і запровадження в дію податків;
- види податків (система податків);
- порядок розподілу податків між бюджетами різних рівнів;

- права й обов'язки платників податків;
- форми і методи податкового контролю;
- відповідальність учасників податкових відносин;
- способи захисту прав та інтересів платників податків.

При визначенні податкової системи важливо розмежувати два підходи до її розуміння, сукупність яких і дає відносно закінчене поняття податкової системи. З одного боку, податкова система являє собою сукупність податків, зборів, механізмів і є діючим механізмом певних, законодавчо закріплених важелів з акумуляції доходів держави. У цьому випадку вона може збігатися із системою податків і зборів (між якими законодавець не робить розмежування). Тут робиться акцент на матеріальну, застосовану сторону податкової системи, що забезпечує механізм дії податків.

З іншого боку, податкова система містить у собі і досить широкий спектр процесуальних відносин щодо встановлення, скасування податків і зборів, забезпечення їх сплати, організації контролю і відповідальності за порушення податкового законодавства. Це ніби тіньова частина податкової системи, але не менш важлива.

Таким чином, система оподаткування - це сукупність податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів різних рівнів, а також до державних цільових фондів, що стягуються в порядку, установленому відповідними законами держави.

Вивчаючи систему оподаткування в цілому, доцільно виділити дві її підсистеми: оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності (підприємств), оподаткування фізичних осіб. Це дає змогу: сконцентрувати увагу на двох самостійних напрямках в оподаткуванні — юридичних і фізичних осіб; здійснювати пошук шляхів удосконалення кожної підсистеми, які мають суттєві особливості щодо реалізації фінансової і регулювальної функції.

1.2 Принципи побудови податкової системи

Принципи побудови податкової системи визначені у ст. 3 Закону України "Про систему оподаткування" від 17 лютого 1997р.:

1 Стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції.

2 Стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності – введення пільг щодо оподаткування прибутку (доходу), спрямованого на розвиток виробництва.

3 **Обов'язковість** – впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства.

4 **Рівнозначність і пропорційність** – стягнення податків з юридичних осіб здійснюється у певній частці від отриманого прибутку і забезпечує сплату рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) від рівних прибутків, та пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) на більші доходи.

5 **Рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації** – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів).

6 **Соціальна справедливість** – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи.

7 **Стабільність** – забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) та їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року.

8 **Економічна обґрунтованість** – встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами.

9 **Рівномірність сплати** – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат.

10 **Компетенція** – встановлення і скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування виключно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами.

11 **Єдиний підхід** – забезпечення єдиного підходу до розроблення податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового

періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг.

12 Доступність – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів).

Вихідним принципом побудови податкової системи є розмір бюджетних видатків.

Крім того, форма власності відбивається на формуванні доходів відповідних фізичних і юридичних осіб. Особливості ж формування доходів мають враховуватися при встановленні об'єкта оподаткування. До них належать: формування доходів бюджету переважно у процесі перерозподілу створеного в суспільстві валового національного продукту; встановлення рівних прав і зобов'язань перед бюджетом для всіх платників; свідоме і цілеспрямоване застосування податків як фінансових інструментів регулювання соціально-економічних доходів бюджету становлять відносини власності.

Тема 2 Теоретико-практичні засади податкової системи в умовах ринкового середовища

2.1 Наукові концепції оподаткування.

2.2 Функції податкової системи.

2.3 Принципи функціонування податкової системи.

2.4 Система податкових органів як невід'ємна складова податкової системи.

2.1 Наукові концепції оподаткування

Окремі аспекти окресленої проблеми висвітлюються у працях провідних вітчизняних економістів: В.Л. Андрущенка, О.Д. Василика, О.П. Кириленко, С.І. Юрія, О.М. Ковалюка, А.І. Крисоватого, В.М. Федосова та інших.

Водночас вихідні засади побудови податкової системи повинні базуватися на цілому спектрі економічних, політичних, соціальних чинників. Зроблено спробу комплексно систематизувати економіко-організаційні, фінансові, соціальні, правові аспекти оподаткування в єдину цілісну систему. Запропоновані принципи оподаткування ґрунтуються на наукових дослідженнях у галузі фіскальної теорії, практичному досвіді реалізації фіскально-економічного законодавства у перехідних економічних умовах, критеріях ефективного використання податків як носіїв фіскальної суті та як фінансових важелів.

Кожній соціально-економічній формації притаманна фіскально-економічна система, раціональність якої визначається рівнем розвитку товарно-грошових відносин, способом виробництва, природою і функціями держави. Ефективність насамперед податкового механізму ґрунтується на певних, об'єктивно обумовлених засадах податкової політики, 4 критеріях фіску, формах і методах оподаткування, адекватних відповідному етапу економічного й соціального розвитку суспільства. Формування головних принципів становлення, функціонування й розвитку податкової системи ринкового типу є важливим завданням фіскальної теорії та практики, від успішного вирішення якого значною мірою залежать економічний потенціал країни, соціальна стабільність у суспільстві, підвищення рівня добробуту малозабезпечених верств населення.

Уперше науково обґрунтовану концепцію оподаткування запропонував А. Сміт, який визначив такі базові принципи оподаткування.

1 Усі громадяни повинні брати участь в утриманні уряду пропорційно своїм доходам, які вони отримують під захистом та опікою держави. Тобто потрібно дотримуватися рівності оподаткування.

2 Податки повинні бути чітко визначені, а не довільні. Це означає встановлення термінів сплати, способів платежу, сум податків, зрозумілих для платника та всіх інших осіб.

3 Податки повинні стягуватися тоді та так, щоб це було вчасно й зручно для платника. Ця необхідна умова оподаткування передбачає зручність їх стягнення.

4 Кожний податок має бути розроблений так, щоб якомога менше вилучати грошей у платників понад той дохід, який вони приносять у скарбницю, тобто забезпечити дешевину стягнення податків. Великі витрати на утримання податку роблять сам податок недоцільним. За А. Смітом, податки повинні бути визначені відносно часу, способу, розміру платежу, що, очевидно, є дуже суттєвим правилом фіску, оскільки відсутність визначеності негативно впливає на економіку, не дає можливості суб'єктам господарювання скласти достовірний бізнес-план, розподілити у часі передбачені видатки, примушує іммобілізувати частину коштів на випадок податкової неплатоспроможності тощо.

Дослідження А.Сміта продовжив Дж. С. Мілль, який критикував вчення свого попередника з позицій фіскальної рівності та стверджував, що дохід не є точним критерієм платоспроможності. Вирішального значення він надавав принципу рівномірності податкового тягара.

Подальшого розвитку вчення про принципи оподаткування набуло у працях А. Вагнера. Він, зокрема, вважав, що система оподаткування в суспільстві ґрунтується на цілій низці принципів, які можна систематизувати в такі групи:

1) фінансово-технічні, що охоплюють принципи достатності й рухомості;

2) народногосподарські, тобто ті, за якими належить вибирати потрібне джерело й окремі податки з урахуванням впливу певних форм і видів оподаткування на діяльність платника;

3) справедливості, що передбачають загальність і рівнонапруженість;

4) податкового управління, що передбачають визначеність, зручність, дешевину стягнення податків.

Пріоритетність фінансових принципів є правомірною, оскільки податки насамперед є фінансовою категорією. Крім того, з розширенням недержавних форм власності та обмеженням господарських функцій держави народногосподарські підходи щодо організації фіску втрачають своє значення.

На відміну від А. Вагнера, А. Тривус (прихильник кейнсіанської концепції оподаткування) виходив із домінуючого значення народногосподарських принципів. Він вважав, що фіскально-економічна система для виконання своєї ролі як знаряддя економічної політики має будуватися так, щоб самі підприємці були зацікавлені в економічній діяльності в потрібному для держави руслі. "Тут маємо такий принцип: податковий прес повинен розподілятися між окремими галузями народного господарства в оберненій пропорції відповідно до їхнього значення для економічного розвитку країни".

"Під достатністю податків, з точки зору економічної політики, треба розуміти такий розмір податкових ставок, який гарантував би той народногосподарський ефект, до якого прагне законодавець" (А.Тривус).

Аналіз основних принципів проведення податкової політики, запропонованих А. Тривусом, має суттєве значення для побудови раціональної системи оподаткування у перехідній економіці, бо правильність його висновків і узагальнень підтвердила світова фіскальна практика.

На особливу увагу заслуговує позиція В. Твердохлебова щодо формування основних принципів оподаткування. Він вважає найважливішим принципом фіскально-економічної політики принцип розвитку продуктивних сил. "Розвиток продуктивних сил — ось той зовнішній принцип оподаткування, який повинен бути в основі кожної податкової системи, і з позицій якого наука має право оцінювати ці системи, не втручаючись у галузь етики і зберігаючи свій політичний нейтралітет". Розвиток продуктивних сил, як відомо, характеризується насамперед зростанням обсягу чистого національного продукту та його збільшенням на душу населення.

У такому узагальненому вигляді цей принцип не повинен викликати будь-яких заперечень, оскільки суспільство зацікавлене в зростанні національного багатства. Однак дещо суперечливою є сама ідея того, що податки здатні сприяти розвитку продуктивних сил. Адже саме через податки вилучається певна частина коштів із

народного господарства, частково знекровлюючи його. Із цього можна зробити висновок, що податки стримують розвиток економіки. Не підлягає сумніву, що для народного господарства було б значним полегшенням, коли б ті послуги, які надає йому держава, могли б здійснюватися безкоштовно. Але сподіватися, що держава, володіючи апаратом управління, не витратитиме коштів на його утримання, марно. Утримання державного апарату — це непохідні витрати народного господарства, без яких воно не може обійтися. Очевидно, виходити треба з того, що певна частина національного продукту обов'язково повинна вилучатися від суб'єктів господарювання на потреби державного управління, і йдеться лише про те, щоб вилучати відповідну суму коштів з якнайменшою шкодою для розвитку продуктивних сил. Природно, одну й ту саму суму коштів можна стягувати або з більшою, або з меншою шкодою. І розвиток продуктивних сил, і та фіскально-економічна система, при якій таке можливо зробити з меншими витратами, є ефективною і сприяє розвитку народного господарства.

Отже, податки певним чином знекровлюють економіку, але це не виключає необхідності побудови податкової політики відповідно до рівня розвитку продуктивних сил. Тут важлива інша обставина. Вона полягає в тому, що цей принцип є не досить визначеним, тому в окремих випадках щодо нього можуть робитися різні висновки, причому не завжди обгрунтовані.

Усі суперечності з приводу основного принципу побудови фіскально-економічної політики вирішуються самим життям. Це не означає, що на окремих етапах система оподаткування не може увійти в конфлікт із тенденціями зростання народного господарства. Але в кожному економічно прогресивному суспільстві пріоритетність повинна надаватися розвитку продуктивних сил, а не податковій системі.

2.2 Функції податкової системи

Побудова ефективної системи оподаткування залежить від повноти реалізації суспільного призначення податків, тобто їх функцій. Необхідно звернути увагу, що в офіційних документах з оподаткування функції податків не визначені. Однак у спеціальній літературі, підручниках автори називають різну кількість функцій, що їх виконують податки: фіскальну, стимулюючу, регулювальну,

соціальну та інші. Спроба обґрунтування значної кількості функцій податків ще недостатньо аргументована.

Не можна погодитися з точкою зору, що податки виконують самостійну стимулюючу функцію. Оподаткування – це стягнення окремих платежів.

Функції податків не можна ототожнювати з принципами оподаткування, побудови податкової системи. Як зазначалося вище, стимулювання підприємницької діяльності є одним із принципів побудови системи оподаткування. Отже, податки виконують дві функції — фіскальну і регульовальну.

Фіскальна функція податків надзвичайно важлива для характеристики, визначення їх суспільного призначення. Ця функція проявляється в мобілізації коштів у розпорядження держави. Отже, фіскальна функція завжди властива всім податкам і реалізується при їх стягненні. Можна стверджувати, що фіскальну функцію податки виконують ідеально. Водночас для її реалізації важливе значення має стабільне і регулярне надходження податків. Це досягається при визначенні об'єкта оподаткування та методики його розрахунку, розміру ставок податків, термінів сплати податків, застосуванні штрафних санкцій до платників за порушення податкового законодавства.

Регульовальна функція податків реалізується через їх вплив на різні напрями, показники діяльності суб'єктів господарювання. Слід зауважити, що прояв регульовальної функції податків залежить від багатьох обставин, факторів і є досить складним питанням у системі оподаткування. Він залежить від досконалості чинних законодавчих і нормативних документів із питань оподаткування та їх практичної реалізації. Безумовно, що можливість прояву регульовальної функції окремими податками різна, а отже, має місце і річний їх вплив на діяльність підприємств.

Порядок обчислення окремих податків та умови їх сплати можуть позитивно впливати як на діяльність підприємств у цілому, так і на окремі напрями їх діяльності, але також і обмежує діяльність суб'єктів господарювання, створювати несприятливі умови для неї. На основі цього робиться спроба наділити податки стимулюючою функцією. Але насправді це прояв регульовальної їх функції.

При використанні податків для регулювання діяльності підприємств слід зосередити увагу на таких основних питаннях, від правильного, виваженого вирішення яких залежить дієвість регульовальної функції податків:

- визначенні об'єкта оподаткування та методики його розрахунку – визначенні джерела сплати податків;
- визначенні розмірів ставок податків і методики їх розрахунку;
- установленні термінів сплати податків, тобто податкового періоду;
- наданні податкових пільг при стягненні податків;
- застосуванні штрафних санкцій за порушення податкового законодавства платниками податків.

2.3 Принципи функціонування податкової системи

Сучасна податкова система має відповідати перехідним економічним умовам і ґрунтуватися на таких принципах:

- 1) стабільності податкового законодавства;
- 2) правовому регламентуванні взаємовідносин платників податків держави;
- 3) рівномірному розподілі податкового тягара між окремими категоріями платників;
- 4) пропорційній відповідності стягнених податків доходам платників;
- 5) зручності способу, дати, механізму стягнення податків для їх платників;
- 6) рівності усіх платників податків перед законом — принцип недискримінації;
- 7) мінімізації витрат, пов'язаних із нарахуванням і сплатою податків;
- 8) нейтральності системи оподаткування щодо різних сфер економічної діяльності та форм господарювання;
- 9) доступності і відкритості податкової інформації;
- 10) дотриманні податкової таємниці.

Охарактеризуємо зміст зазначених принципів оподаткування.

1 Незмінність норм і правил, які регулюють сферу податкових відносин. Відповідно до цього принципу податкове законодавство не повинно змінюватися протягом бюджетного року, а діючі пільги та преференції зберігати свою чинність до встановленого законом періоду. Важливою є також незмінність податкових норм у тривалішому періоді, оскільки щорічний перегляд механізмів стягнення податків і зборів обмежує розвиток економіки, скорочує обсяги інвестицій, істотно ускладнює податкову роботу, підвищує

вартість адміністрування податкового процесу, створює передумови для ухилення від оподаткування та перенесення податків.

2 Зміни в податковому законодавстві розвинених країн оприлюднюються відповідно до чинної процедури ухвалення законів. Зазначена процедура передбачає існування тривалого періоду між датою прийняття змін до нормативних актів з питань оподаткування і періодом їх впровадження. Цей механізм може бути реалізований тільки у правових державах, де право податкової ініціативи належить лише парламенту, а виконавчі структури органів державного управління можуть тільки вносити відповідні пропозиції. Правовий характер податкових взаємовідносин передбачає також взаємну відповідальність усіх суб'єктів оподаткування в галузі податкового права.

3 Податковій системі кожної країни притаманні суперечності, зумовлені загальним рівнем податкового тягара, непропорційністю його розподілу між окремими сферами господарювання. Природно, створити систему оподаткування, яка б відповідала критеріям абсолютної справедливості для всіх платників, в умовах ринкового середовища неможливо. Водночас податкове законодавство має бути спрямоване на вирівнювання нерівномірності фіскального навантаження між різними категоріями платників податків, які відрізняються соціальним статусом, родом занять, місцем проживання тощо, а також не допускати суттєвих розбіжностей при оподаткуванні суб'єктів підприємництва з пропорційно рівними доходами. Пропорційність оподаткування доходів населення не повинна стати обов'язковою метою законодавця, однак і значні диспропорції небажані, особливо в соціальному плані.

4 Принцип пропорційної відповідності стягнених податків доходам платників має подвійне призначення. По-перше, після виконання платниками податкових зобов'язань їм має залишатися необхідна сума обігових коштів для забезпечення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. По-друге, належна до сплати сума податкових платежів у момент сплати не повинна перевищувати рівня поточних надходжень. У протилежному разі подібне вилучення обігових коштів до бюджету створить передумови для масових банкрутств.

5 Дотримання принципу створення максимальних зручностей для платників податків – важливе завдання кожної держави, яка дбає про підвищення обсягів економічного зростання. Під зручностями платника слід розуміти не лише встановлення оптимальних термінів

сплати податків, механізмів їх стягнення, можливість отримання податкових знижок і кредитів, а й доступність норм і правил податкового законодавства. Реалізація останнього критерію зручності оподаткування має ґрунтуватися на таких чинниках:

- кожний податковий термін повинен мати єдине тлумачення, яке встановлено Податковим кодексом;
- кількість нормативно-правових актів, що регламентують податкові відносини, не повинна бути надмірною;
- законодавчі норми мають відповідати одна одній, взаємодоповнюватися, а не суперечити між собою;
- зміни у податковому законодавстві необхідно в оперативному порядку доводити до платників, запобігаючи тим самим порушенням платіжно-розрахункової дисципліни.

6 Важливим принципом побудови податкових систем є недопущення податкової дискримінації. Формою її вияву є індивідуальний підхід при наданні податкових пільг, тобто перевагами від зниження податкового тиску користуються не всі платники як суб'єкти оподаткування, а окремі їх категорії. Як свідчить вітчизняний фіскальний досвід, – це передумови для порушення цінових пропорцій, структури споживання та нагромадження, переміщення капіталу в тіньовий сектор економіки. З огляду на це доцільно впорядкувати правовий режим пільгового оподаткування, оптимізувати структуру податкових пільг на основі їх економічної ефективності та соціальної значущості для суспільства, ліквідувати пільгові важелі для індивідуальних платників і окремих секторів господарювання.

7 Податки є важливим джерелом формування доходів бюджету, гарантом фінансової стабільності держави, що виражається у можливості повного та своєчасного фінансування урядових витрат. Водночас процес податкової роботи передбачає низку витрат на адміністрування податків, які, у свою чергу, забезпечуються бюджетними надходженнями. Фіскальній історії відомі випадки, коли державні видатки на розроблення та заповнення документації, перерахунки податкових зобов'язань у поєднанні з широким діапазоном пільг призводили до того, що сума податкових надходжень була меншою за здійснені витрати. Традиційно високими витратами вирізняється система оподаткування доходів фізичних осіб, особливо в умовах відносно низького рівня доходів середнього класу. З великими витратами пов'язане, як правило, запровадження нових форм оподаткування, які передбачають повну заміну старих форм

звітності. Тому принцип рентабельності податкових заходів має набути особливої актуальності, бути в основі функціонування кожного виду податкових платежів, всебічно враховуватися в умовах проведення податкових реформ.

8 Принцип нейтральності оподаткування щодо форм і методів економічної діяльності не суперечить регулювальній функції податків. Умови оподаткування впливають на прийняття рішень в економіці поряд з такими чинниками, як вартість засобів виробництва, витрати на оплату праці, рівень процентних ставок, темпи інфляції.

Виправданим є використання податків для стимулювання приросту капіталу, а пріоритетних секторів економіки, стримування перенаселення великих міст, зниження споживання промисловими підприємствами енергетичних і природних ресурсів. Придбання устаткування, сировини, матеріалів, іноземної валюти, залучення кредитів, створення нових підприємств, їх структурних підрозділів і філіалів підприємства повинні здійснювати з метою підвищення ефективності господарювання, а не залежно від умов оподаткування.

9 До основних принципів побудови цивілізованої податкової системи належать доступність і відкритість інформації про нарахування й сплату податкових платежів, а також даних про використання коштів платників податків. Практичне застосування цього принципу означає, що податковий орган зобов'язаний надати будь-яку інформацію з питань регламентування податкової сфери кожній особі, що звернулася за нею. Відкритість і доступність інформації може обмежуватися лише галузю правил щодо контролю за стягненням податків.

10 Дотримання податкової таємниці є обов'язковим атрибутом для податкових служб правових держав. У багатьох країнах діє законодавча заборона на розголошення й публікацію в засобах масової інформації даних, які б давали підстави для оприлюднення показників економічної діяльності суб'єктів оподаткування.

Законодавче закріплення та практична реалізація окреслених принципів функціонування податкової системи дають належний ефект за умови комплексного реформування всіх сегментів ринкової економіки як чинника забезпечення загальнополітичної та соціально-економічної рівноваги в державі.

2.4 Система податкових органів як невід'ємна складова податкової системи

Основним законодавчим актом з питань діяльності податкової служби є Закон України "Про державну податкову службу в Україні". До складу державної податкової служби належать: Головна державна податкова інспекція України, державні податкові інспекції по Автономній Республіці Крим, областях, районах, містах і районах у містах, податкова міліція.

Завдання податкової інспекції:

- здійснення контролю за дотриманням податкового законодавства, правильністю обчислення, повнотою і своєчасністю сплати до бюджетів податків, зборів та інших платежів і неподаткових доходів та внесків до державних цільових фондів, встановлених законодавством України;
- внесення у встановленому порядку пропозицій щодо вдосконалення податкового законодавства;
- прийняття у випадках, передбачених законом, нормативно – правових актів і методичних рекомендацій з питань оподаткування;
- пояснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків;
- запобігання злочинам та іншим правопорушенням, віднесеним до компетенції податкової міліції, їх розкриття, припинення, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Державна податкова служба діє при Міністерстві фінансів України і підпорядковується йому.

Державні податкові інспекції співпрацюють з фінансовими органами, установами банків, судами та арбітражними судами, Службою безпеки України, органами внутрішніх справ і прокуратури, а також державною контрольно-ревізійною службою, іншими контролюючими органами.

Головну державну податкову інспекцію (ГДП) очолює заступник Міністра фінансів України, начальник Головної державної податкової інспекції України.

На різних рівнях податкові інспекції виконують різні функції. Вони визначені у Законі України "Про державну податкову службу в Україні".

Державна податкова адміністрація України є центральним органом виконавчої влади:

1 Проводить безпосередньо і організовує роботу державних податкових інспекцій, пов'язану із:

а) здійсненням контролю за дотриманням законодавства про податки, інші платежі до бюджетів і внески до державних цільових фондів, законності валютних операцій, порядку розрахунків із споживачами з використанням контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг, лімітів готівки в касах та за її використанням для розрахунків за товари, роботи, послуги;

б) проведенням всебічних перевірок фактів приховування, зниження сум податків та інших платежів;

в) виявленням, обліком, оцінкою та реалізацією конфіскованого, безгосподарського майна, майна, що перейшло за правом спадкоємства до держави, та скарбів;

г) проведенням перевірок правильності стягнення і збереження коштів, одержаних у разі сплати державного мита, а також у разі здійснення виконкомаами сільських і селищних Рад народних депутатів касових операцій щодо приймання від населення коштів на сплату податкових платежів.

2 Розробляє і видає інструктивні та методичні документи про порядок застосування законодавчих актів про податки, інші платежі до бюджетів, внески до державних цільових фондів, а також нормативні акти з питань формування Державного реєстру фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів.

3 Затверджує форми податкових розрахунків, звітів, декларацій та інших документів, пов'язаних з нарахуванням і сплатою податків, інших платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, зразок картки фізичної особи-платника податків та інших обов'язкових платежів, а також форми звітів про проведену державними податковими інспекціями роботу.

4 Роз'яснює через засоби масової інформації порядок застосування законодавчих та інших нормативно-правових актів про податки, інші платежі до бюджетів, внески до державних цільових фондів і організовує проведення цієї роботи державними податковими інспекціями.

5 Здійснює заходи щодо добору, розставлення, професійної підготовки та перепідготовки кадрів державної податкової служби.

6 Районного поділу. Надає державним податковим інспекціям методичну і практичну допомогу в організації роботи, проводить обстеження та перевірку її стану.

7 Організовує роботу щодо створення інформаційної системи, автоматизованих робочих місць, інших засобів автоматизації та комп'ютеризації робіт державних податкових інспекцій.

8 Розробляє основні напрями, форми і методи проведення податкових перевірок, визначає завдання та повноваження підрозділів податкових розслідувань державних податкових інспекцій і координує їх діяльність.

9 Під час здійснення контрольних функцій з'ясовує неправомірність дій підприємств, установ, організацій і громадян, що можуть свідчити про злочинну діяльність або створювати умови для такої діяльності, та передає наявну інформацію з цих питань відповідним спеціальним органам по боротьбі з організованою злочинністю.

10 Передає правоохоронним органам матеріали за фактами правопорушень, за які передбачено кримінальну відповідальність.

11 Подає Міністерству фінансів України звіт про надходження податків, інших платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів.

12 Розробляє пропозиції до міжурядових угод про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження податкових ухилень.

13 Надає фізичним особам-платникам податків та інших обов'язкових платежів ідентифікаційні номери і надсилає до державної податкової інспекції за місцем проживання фізичної особи або за місцем отримання нею доходів, чи за місцезнаходженням об'єкта оподаткування картку з ідентифікаційним номером.

Державні податкові інспекції по Автономній Республіці Крим, областях і містах з районним поділом фактично здійснюють ті самі функції, що й Головна державна податкова інспекція, за винятком пунктів 2, 3, 8, 12 і 13.

У разі, коли зазначені державні податкові інспекції безпосередньо здійснюють контроль за платниками податків, інших платежів до бюджетів, внесків до державних цільових фондів, вони виконують щодо цих платників ті самі функції, що й державні податкові інспекції по районах, районах у містах.

Іншим органом податкової системи є податкова міліція. Податкова міліція складається із спеціальних підрозділів по боротьбі з податковими правопорушеннями, що діють у складі відповідних органів державної податкової служби, і здійснює контроль за

додержанням податкового законодавства, виконує оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції.

Завданням податкової міліції є :

1) запобігання злочинам та іншим правопорушенням у сфері оподаткування, їх розкриття, розслідування та провадження у справах про адміністративні правопорушення;

2) розшук платників, які ухиляються від сплати податків, інших платежів;

3) запобігання корупції в органах державної податкової служби та виявлення її фактів;

4) забезпечення безпеки діяльності працівників органів державної податкової служби, захисту їх від протиправних посягань, пов'язаних з використанням службових обов'язків.

Тема 3 Система оподаткування в Україні

3.1 Податки, обов'язкові внески та їх сутність.

3.2 Функції податків.

3.3 Класифікація податків.

3.1 Податки, обов'язкові внески та їх сутність

Під податком і збором (обов'язковим платежем) до бюджетів та до державних цільових фондів слід розуміти обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування.

Державні цільові фонди – це фонди, які створені відповідно до законів України і формуються за рахунок визначених законами України податків і зборів (обов'язкових платежів) юридичних осіб незалежно від форм власності та фізичних осіб.

Державні цільові фонди включаються до Державного бюджету України, крім Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Пенсійного фонду України. Відрахування та збори на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України зараховуються на окремі рахунки відповідних бюджетів та використовуються виключно на фінансування дорожнього господарства України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Історично податки – найдавніша форма фінансових відносин між державою і членами суспільства. За економічним змістом – це фінансові відносини між державою і платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій. На відміну від фінансів у цілому ці взаємовідносини мають односторонній характер – від платників до держави.

У фінансовій термінології застосовуються п'ять термінів, що відображають платежі державі – плата, відрахування і внески, податок, збір. Причому в окремих випадках плата і відрахування є тотожними податкам поняттями. Плата передбачає певну еквівалентність відносин платника з державою (плата за воду тощо). Розмір плати залежить від кількості ресурсів, що використовуються, а надходження плати саме державі визначається державною власністю

на ці ресурси. Якщо держава втратить право власності на них, то вона втратить і ці доходи.

Відрахування і внески передбачають цільове призначення платежів. Воно може бути частковим (відрахування), тобто встановленим згідно з економічним змістом платежів, або повним (внески), коли витрачання коштів у повному обсязі проводиться тільки за цільовим призначенням. Наприклад, часткове цільове призначення мають відрахування на геологорозвідувальні роботи, а повне цільове призначення – відрахування і внески у різні позабюджетні цільові фонди – внески у Пенсійний фонд та Фонд соціального страхування, внески у фонд сприяння зайнятості населення та ін.

Податки – не єдина форма акумуляції грошових коштів бюджетом та іншими державними фондами. Крім податків, до бюджетів надходять добровільні, благодійні внески, збори, мито, інші обов'язкові платежі.

Податок встановлюється виключно державою і базується на актах вищої юридичної сили. Основними характерними особливостями податку є те, що він:

- стягується на умовах безповоротності. Повернення податку можливе тільки у разі його переплати або тоді, коли законодавством передбачено пільги щодо даного податку;

- має односторонній характер встановлення. Оскільки податок стягується з метою покриття суспільних потреб, які в основному відокремлені від індивідуальних потреб конкретного платника податку, то він є індивідуально безповоротний. Сплата платником податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

- на відміну від інших обов'язкових платежів може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого грошового централізованого або децентралізованого фонду;

- категорія не тільки правова, але й економічна, бо від окремих платників у власність всієї держави переходять доходи. Такого переходу права власності немає при внесенні до бюджету обов'язкових платежів державними підприємствами. Ці платежі будуть податками лише за формою, а не за змістом;

- є індивідуальною безоплатністю і виражається у тому, що при його стягненні держава не бере на себе обов'язків з надання кожному окремому платникові певного еквівалента, що дорівнює їх платежу.

3.2 Функції податків

Держава мусить мати бюджет із стабільними джерелами надходжень, роль яких виконують, у першу чергу, податки. Суть податків, мета і функції їх визначаються економічним і політичним ладом суспільства, природою і завданнями держави.

Функції податків як фінансової категорії впливають з функцій фінансів. Фінанси в цілому виконують дві функції – розподільну і контрольну. Податки безпосередньо пов'язані з розподільною функцією в частині перерозподілу вартості створеного ВВП між державою і юридичними та фізичними особами. Вони є методом централізації ВВП у бюджеті на загальносуспільні потреби, виконуючи таким чином фіскальну функцію.

Фіскальна функція є основною у характеристиці сутності податків, вона визначає їх суспільне призначення. З огляду на цю функцію держава повинна отримувати не просто достатньо податків, але, головне, – надійних. Податкові надходження мають бути постійними і стабільними й рівномірно розподілятися в регіональному розрізі. Економічна функція податків полягає у тому, що за їх допомогою держава впливає на процес відтворення, стимулює або стримує темпи розвитку окремих підприємств, галузей і економіки в цілому. Регулююча функція податків полягає у їх впливі на різні сторони діяльності їх платників.

Постійність означає, що податки повинні надходити до бюджету не у вигляді разових платежів з невизначеними термінами, а рівномірно протягом бюджетного року в чітко встановлені строки.

Елементами системи оподаткування є:

1 Суб'єкт, або платник податку, – це та фізична або юридична особа, яка безпосередньо його сплачує.

2 Об'єкт оподаткування – предмет, який оподатковується тим або іншим податком (майно, дохід, товари).

3 Одиниця оподаткування – це одиниця виміру (фізичного чи грошового) об'єкта оподаткування. Фізичний вимір досить точно відображає об'єкт оподаткування. Наприклад, оцінка земельної ділянки при оподаткуванні проводиться в гектарах, сотих гектара і т. ін. Чим більші розміри об'єкта оподаткування, тим більша одиниця виміру. Грошовий вимір може бути безпосереднім – при оцінці доходів і опосередкованим – при оцінці тієї самої земельної ділянки (за ринковою чи нормативною ціною), майна і т. ін.

4 Джерело сплати оподаткування – дохід платника, з якого він сплачує податок.

5 Податкова ставка – законодавчо установлений розмір податку на одиницю оподаткування. Існують такі підходи до встановлення податкових ставок:

- універсальний (для всіх платників встановлюється єдина податкова ставка);

- диференційований (для різних платників існують різні рівні ставок). За побудовою ставки бувають:

- тверді (встановлюються у грошовому виразі на одиницю оподаткування в натуральному обчисленні). Вони бувають:

- а) фіксовані – встановлення конкретних сум;

- б) відносні – визначення відносно певної величини (наприклад, у відсотках до мінімальної заробітної плати);

- процентні ставки встановлюються щодо об'єкта оподаткування, який має грошовий вираз. Вони поділяються на три види:

- а) пропорційні ставки, які не залежать від розміру об'єкта оподаткування;

- б) прогресивні ставки, розмір яких зростає разом у міру збільшення обсягів об'єкта оподаткування;

- в) регресивні ставки, на відміну від прогресивних, зменшуються в міру зростання об'єкта оподаткування.

6 Податкова квота – це частка податку платника, яка може бути визначена як в абсолютному розмірі, так і у відносному виразі. Значення податкової квоти полягає в тому, що вона характеризує рівень оподаткування.

3.3 Класифікація податків

Класифікація податків проводиться за такими ознаками:

- 1 Залежно від рівня державних структур.
- 2 Залежно від форми оподаткування.
- 3 Залежно від економічного змісту об'єкта оподаткування.
- 4 Залежно від способу оподаткування.
- 5 Залежно від способу зміни податкових ставок.
- 6 Залежно від платника.
- 7 Залежно від джерела сплати.

Залежно від рівня державних структур податкова система формується як на державному, так і на регіональному рівнях. В Україні стягуються загальнодержавні і місцеві податки.

До загальнодержавних податків належать:

- 1 Податок на додану вартість.
 - 2 Акцизний збір.
 - 3 Податок на доходи (прибуток) підприємств і організацій.
 - 4 Прибутковий податок з громадян.
 - 5 Мито.
 - 6 Державне мито.
 - 7 Податок на майно підприємств.
 - 8 Податок на нерухоме майно громадян.
 - 9 Плата за землю.
 - 10 Податок на промисел.
 - 11 Плата з відшкодування витрат на геологорозвідувальні роботи.
 - 12 Плата за спеціальне використання природних ресурсів.
 - 13 Плата за забруднення навколишнього природного середовища.
 - 14 Відрахування та збори на будівництво, ремонт і утримання автомобільних доріг.
 - 15 Внески до Фонду для заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення.
 - 16 Внески до Фонду сприяння зайнятості населення України.
 - 17 Внески до Фонду соціального страхування України.
 - 18 Внески до Пенсійного фонду України.
- Загальнодержавні податки та інші обов'язкові платежі встановлюються Верховною Радою і стягуються на всій території України.

До місцевих податків і зборів належать:

- 1 Готельний збір.
- 2 Збір за паркування автомобілів.
- 3 Ринковий збір.
- 4 Збір за видачу ордера на квартиру.
- 5 Курортний збір.
- 6 Збір за участь у бігах на іподромі.
- 7 Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі.
- 8 Податок з реклами.
- 9 Збір за право використання місцевої символіки.

10 Збір за право проведення кіно- і телезйомок.

11 Збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей.

12 Комунальний податок.

13 Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон.

14 Збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі.

Залежно від форми оподаткування податки бувають прямі (ПДВ, податок на прибуток підприємств та інші) непрямі (ПДВ, акцизний збір, державне мито, плата за землю). Прямі податки встановлюються безпосередньо на дохід або майно платника. Непрямі податки включаються у вигляді надбавки цін товарів і оплачуються споживачем. При прямому оподаткуванні грошові відносини виникають між державою і самим платником, який безпосередньо вносить платежі до бюджету. При непрямому оподаткуванні суб'єктом податку стає продавець товару, який виступає посередником між державою і платником. Непрямі податки поділяються на акцизи і мито.

Залежно від економічного змісту об'єкта оподаткування податки поділяються на: податок на доходи, податки на споживання, податки на майно (сплачується не один раз, а постійно, поки майно перебуває у власності платника податків).

Залежно від способу оподаткування податки бувають:

- розкладні, тобто встановлюється загальна сума потреби держави у доходах, яка розподіляється між територіальними одиницями і на нижчому рівні між платниками податків;

- окладні – такі податки, що спочатку встановлюються ставки податку, а потім розмір податку для кожного платника, і загальна сума податку формується як сума окремих платежів.

Залежно від способу зміни податкових ставок податки бувають: фіксовані або пропорційні, прогресивні, регресивні. Залежно від платника:

- податки з юридичних осіб (податок з прибутку підприємств, ПДВ, акцизний збір);

- податки з фізичних осіб (прибутковий податок, податок з промислу, курортний збір);

- змішані податки (податки з власників транспортних засобів, плата за землю).

Залежно від джерела сплати: податки, що фінансуються за рахунок виручки від реалізації продукції (акцизний збір, ПДВ);

податки, що включають відрахування на соціальне та пенсійне страхування; податки, що сплачуються за рахунок прибутку (податок на майно, плата за землю).

Отже, можна сказати, що податки відіграють важливу роль у функціонуванні держави, тому що вони є одним із найважливіших видів державних доходів, що їх одержує держава на підставі своїх владних повноважень. Розглянуті елементи системи оподаткування лежать в основі побудови механізму стягнення податків, тому оволодіння податковою роботою потребує чіткого, повного й точного розуміння податкової термінології. Синхронне ведення податкової роботи на всіх рівнях можливе тільки при однозначному тлумаченні елементів системи оподаткування усіма її суб'єктами.

Встановлення і скасування податків, зборів, інших обов'язкових платежів до бюджету та внесків до державних цільових фондів, а також пільг їх платникам здійснюються Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і місцевими Радами народних депутатів. Державні податкові інспекції ведуть облік платників податків. Банки та інші кредитні установи відкривають рахунки платникам податків та інших обов'язкових платежів лише за умови подання ними документа, що підтверджує взяття їх на облік у Державній податковій інспекції, і у триденний термін повідомляють про це державну податкову інспекцію.

Список використаної літератури

1. Вакулич І. П. Податкове адміністрування та ефективність податкової системи // *Фінанси України*. – 2003. – №2. – С. 54–59.
2. Воронкова О. М. Податковий процес і напрями його удосконалення // *Фінанси України*. – 2002. – №12. – С. 63–67.
3. Гарасим А. Податки: реформування як запорука добробуту // *Праця і зарплата*. – 2003. – №44. – С. 8.
4. Гридчина М.В. Налоговая система Украины: Учебное пособие. – К.: МАУП, 2000. – 376 с.
5. Дернберг Р.Л. Международное налогообложение. – М.: ЮНИТИ – Будапешт: COLPI, 1997. – 462 с.
6. Евстигнеев Е.Н. Основы налогообложения и налогового права. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 381с.
7. Єфименко Т. І. Концептуальні підходи до реформування податкової системи України // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2004. – №1. – С. 9–16.
8. Закон України "Про систему оподаткування" // *Відомості Верховної Ради України*. – 1994. – №21. – Ст. 130.
9. Каламбет С.В. Удосконалення формування податкової системи // *Фінанси України*. – 2001. – № 5. – С. 82.
10. Калужний В., Майорченко В. Про необхідність радикального реформування податкової системи в Україні // *Економіст*. – 2002. – №9. – С. 45–51.
11. Левочкин С. Налоговая структура в Украине и пути ее совершенствования // *Экономика Украины*. – 1999. – №8. – С. 19–22.
12. Мельник Г. Деякі суперечності в розвитку податкової системи та шляхи її подолання // *Економіка України*. – 2001. – №7. – С. 16–22.
13. Мещерякова О.В. Налоговые системы развитых стран мира. – М.: Правовая культура, 1998. – 268 с.
14. Мозенков С.В. Зміст і роль податкової політики в державному регулюванні // *Фінанси України*. – 1997. – №4. – С. 93.
15. Нортон Л. Стюбен. Эффективная налоговая система. Основные принципы построения // *Все о бухгалтерском учете*. – 2000. – №15(440). – С. 5–9.
16. Палкін Ю., Медведєв Ю. Про «стимулюючу» функцію податків // *Економіки України*. – 1998. – №8. – С. 48–53.

17. Папаїка О.О. Реформування податкової системи України // *Фінанси України*. – 2000. – №8. – С. 27-35.
18. Піхоцький В.Ф. Реформування податкової системи України – вимога сьогодення // *Фінанси України*. – 2003. – №9. – С. 80.
19. Піхоцький В. Сучасні вимоги до реформування податкової системи в Україні // *Економіст*. – 2003. – №11. – С. 20–23.
20. Постанова Верховної Ради від 12 травня 1999р "Про податкову політику в Україні ті заходи щодо удосконалення податкового законодавства" // *Голос України*. – 1999. – №10. – С. 9
21. Податкова система України на шляху її розвитку // *Фінанси України*. – 2001. – №11. – С. 3.
22. Романовский М.В., Врублевская О.В. *Налоги и налогообложение*. – СПб.: ПИТЕР, 2001. – 664 с.
23. Романенко О.Р. *Податки та податкова система*. – К.: *Фінанси*, 2003. – 341с.
24. Черника Д.Г., Князева В.Г. *Налоговые системы зарубежных стран*. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 538 с.

Навчальне видання

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни “**Податкова система**” -

для студентів спеціальності “Фінанси”
усіх форм навчання

Укладач доц., канд.екон. наук Т.О.Кірсанова

Редактор Н.О.Кравченко

Відповідальний за випуск доцент, канд.екон.наук Т.О.Кірсанова

Підп. до друку з.п. 04.2006, поз. 80.

Формат 60x84/16. Папір офс. Друк офс.

Ум.друк.арк. 1,86. Обл.-вид.арк. 1,67.

Тираж 150 пр. Собівартість вид. 2 грн 26к.

Зам. № 291 .

Видавництво СумДУ при Сумському державному університеті
40007, м.Суми, вул. Р.-Корсакова, 2

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру ДК №2365 від 08.12.2005.

Надруковано у друкарні СумДУ
40007, м.Суми, вул. Р.-Корсакова, 2.